IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 21 Issue 02 May 2026

GLOBAL BIZNES MUHITIDA O‘ZBEKISTON: STRATEGIK BOSHQARUV VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Abdumalikova Busalima Abduvali qizi

“Menejment” fakulteti 2-kurs talabasi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20423167

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro bozorlarda biznes yuritishning nazariy va amaliy asoslari tizimli ravishda tahlil qilinadi, global strategiyalarni shakllantirishning zamonaviy modellari hamda metodologiyalari o‘rganiladi va global boshqaruv tizimidagi eng dolzarb muammolar aniqlanadi. Tadqiqot uch yillik (2022–2024-yillar) statistika ma’lumotlariga, xalqaro reyting indekslariga hamda O‘zbekiston Respublikasining amaliy dalillariga tayanadi. Maqolada xalqaro biznes nazariyasidagi asosiy ilmiy maktablar o‘zaro qiyoslanib, global boshqaruvning tarkibiy zaifliklari ko‘rsatib berilgan hamda O‘zbekiston uchun maqsadli strategik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: xalqaro biznes, global strategiya, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar, global boshqaruv, transmilliy korporatsiyalar, O‘zbekiston, eksportni diversifikatsiya qilish, raqobatbardoshlik.

УЗБЕКИСТАН В ГЛОБАЛЬНОЙ БИЗНЕС-СРЕДЕ: СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ И СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ

Аннотация: В данной статье представлен системный анализ теоретических и практических основ ведения бизнеса на международных рынках, исследуются современные модели и методологии формирования глобальных стратегий, а также выявляются наиболее актуальные проблемы в системе глобального управления. Исследование опирается на трехлетние статистические данные (2022–2024 гг.), международные рейтинговые индексы и эмпирические данные Республики Узбекистан. Путем сопоставления основных научных школ в теории международного бизнеса в статье раскрываются структурные уязвимости глобального управления и разрабатываются целевые стратегические рекомендации для Узбекистана.

Ключевые слова: международный бизнес, глобальная стратегия, прямые иностранные инвестиции, глобальное управление, транснациональные корпорации, Узбекистан, диверсификация экспорта, конкурентоспособность.

UZBEKISTAN IN THE GLOBAL BUSINESS ENVIRONMENT: STRATEGIC MANAGEMENT AND CONTEMPORARY APPROACHES

Abstract: This article presents a systematic analysis of the theoretical and practical foundations of conducting business in international markets, examines contemporary models and methodologies for formulating global strategies, and identifies pressing challenges within the global governance framework. The study draws on three-year statistical data (2022–2024), international ranking indices, and empirical evidence from the Republic of Uzbekistan. By comparing the principal schools of thought in international business theory, the article delineates structural vulnerabilities in global governance and develops targeted strategic recommendations for Uzbekistan.

Keywords: international business, global strategy, foreign direct investment, global governance, multinational corporations, Uzbekistan, export diversification, competitiveness.

Kirish

Jahon iqtisodiyoti tobora o‘zaro bog‘lanib borayotgani sayin, ichki va xalqaro bozorlarni ajratib turuvchi chegara asosan shartli xarakterga ega bo‘lib qoldi. Korxonalar endilikda o‘z faoliyatini faqat bitta milliy bozor bilan cheklab tura olmaydilar; ular bir vaqtning o‘zida ham mintaqaviy, ham global darajada raqobatlashishga majburdirlar. BMTning Savdo va taraqqiyot konferensiyasi (UNCTAD, 2024) ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda global to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (TXI) oqimi 1,618 milliard AQSh dollariga yetdi, bu esa so‘nggi o‘n yillikda qayd etilgan eng yuqori ko‘rsatkichlardan biridir[1].

Biznes muhitining baynalmilallashuvi bir vaqtning o‘zida ham yangi strategik imkoniyatlarni yaratadi, ham jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi; bular qatoriga savdo proteksionizmi, raqamli suverenitet bo‘yicha nizolar, iqlim bilan bog‘liq tartibga solish mojarolari va geosiyosiy parchalanishlar kiradi hamda ularning har biri global boshqaruv tizimi samaradorligiga putur yetkazadi. Porter (1990) ta’kidlaganidek, milliy raqobatbardoshlik ustunligi nafaqat ichki omillar holati bilan, balki eng asosiysi, firmaning xalqaro miqyosdagi raqobat muhitiga moslasha olish qobiliyati bilan belgilanadi[2].

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda miqdoriy va sifat metodlarning kombinatsiyasi – aralash yondashuv– qo‘llanildi. Miqdoriy tarkibiy qism UNCTAD, XVF (IMF), Jahon banki va O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga tayanib, 2022–2024-yillarni qamrab oluvchi rasmiy statistika ko‘rsatkichlaridan shakllantirilgan[3]. Sifat tarkibiy qismida esa PEST tahlili, Porterning “Romb” modeli (Diamond Model) konseptual asosi qo‘llanilgan. Birlamchi manbalar sifatida O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi (ITSV) hamda Davlat statistika qo‘mitasining hisobotlari va me’yoriy hujjatlaridan foydalanilgan. Ikkilamchi manbalar sirasiga UNCTADning Jahon investitsiyalari to‘g‘risidagi hisobotlari (2022–2024), XVFning Jahon iqtisodiyoti rivojlanish istiqbollari (2022–2024), Jahon bankining “Biznes yuritish” va Global raqobatbardoshlik hisobotlari kiradi.

Adabiyotlar tahlili

Xalqaro biznes nazariyasining intellektual ildizlari Adam Smith (1776) va David Ricardoga (1817) borib taqaladi, ularning mutloq va qiyosiy ustunlik ta’limotlari savdo-sotiqdan olinadigan foydaning birinchi tizimli asoslarini yaratib berdi. Keyinchalik shakllangan Heckscher–Ohlin modeli esa savdo tuzilmasini ishlab chiqarish omillari zaxirasining nisbiy mo‘l-ko‘lligi orqali tushuntirdi. Zamonaviy davrda esa Porterning (1990) raqobatbardoshlik ustunligiga oid “Romb” modeli — bularga ishlab chiqarish omillari sharoitlari, talab sharoitlari, turdosh va qo‘llab-quvvatlovchi tarmoqlar hamda firma strategiyasi va raqobat muhiti kiradi — ushbu sohadagi eng nufuzli nazariy asos deb keng tan olingan.

Yip (2003) global strategiyani harakatga keltiruvchi to‘rtta omilni — bozor, xarajat, davlat va raqobat omillarini aniqladi hamda muvaffaqiyatli global strategiya ushbu to‘rtala omilni bir vaqtning o‘zida boshqarishni talab qilishini isbotladi. Ghemawat (2007) esa “yarim-globalizatsiya” konseptini kiritdi va ko‘plab kompaniyalar to‘liq global miqyosda emas, balki asosan mintaqaviy darajada faoliyat yuritishini empirik (amaliy) jihatdan ko‘rsatib berdi. Uning CAGE masofa modeli (Madaniy, Ma’muriy, Geografik va Iqtisodiy farqlar) xalqaro miqyosda kengayish istiqbollarini baholashda juda keng qo‘llanilmoqda.

TAHLIL VA NATIJALAR

Global TXI oqimlari. Uch yillik ma'lumotlar global to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TXI) oqimida murakkab dinamikani ko'rsatmoqda. 1-jadval va 1-rasmda ko'rib chiqilayotgan davr uchun mintaqalar bo'yicha TXI hajmlari o'zaro qiyoslangan.

1-jadval. Hududlar bo'yicha TXI oqimi dinamikasi, 2022–2024-yillar.[1]

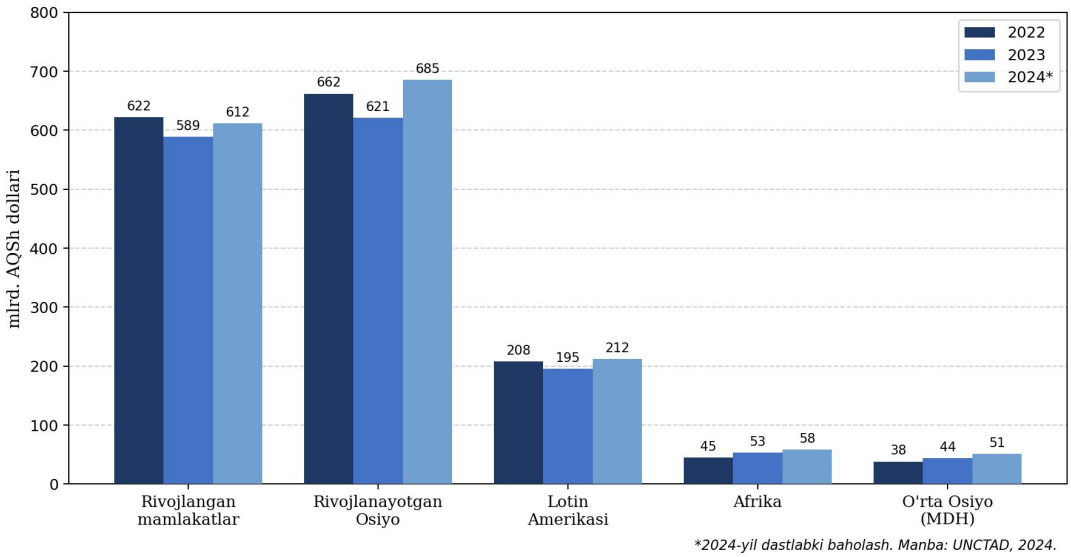
Mintaqa	2022 (mlrd$)	2023 (mlrd$)	2024 (mlrd$)	O'zgarish 22–24 (%)	Ulush (%)
Rivojlangan iqtisodiyotlar	622	589	612	−1.6	38.9
Rivojanayotgan Osiyo	662	621	685	+3.5	43.5
Lotin Amerikasi va Karib havzasi	208	195	212	+1.9	13.5
Afrika	45	53	58	+28.9	3.7
Markaziy Osiyo va MDH	38	44	51	+34.2	3.2
JAHON JAMI	**1,575**	**1,502**	**1,618**	**+2.7**	**100**

1-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2022–2024-yillar oralig'ida global TXI oqimlari mo'tadil tiklanish tendensiyasini ko'rsatdi va umumiy hisobda 2.7% ga o'sib, 1.618 milliard AQSh dollarini tashkil etdi. Ushbu ma'lumotlar xalqaro kapitalni taqsimlashda jiddiy tarkibiy o'zgarishlar yuz berayotganini ko'rsatadi: rivojlanayotgan Osiyo davlatlari global miqyosdagi eng katta — 43.5% lik ulushni egallagan holda dunyoning asosiy investitsiya yo'nalishi sifatidagi mavqeini yanada mustahkamladi. Shuningdek, rivojlangan iqtisodiyotlarda investitsiyalar hajmi 1.6% ga biroz qisqargan bir paytda, Markaziy Osiyo va MDH mintaqasi o'zining yuqori dinamikasini namoyish etib, 34.2% lik eng yuqori nisbiy o'sish sur'atini qayd

1. [1] Jahon banki. (2024). Biznes yuritish 2024: O'zbekiston iqtisodiyoti profili. Jahon banki guruhi.

etdi va 2024-yilga kelib umumiy investitsiya hajmini 51 milliard dollarga yetkazdi[4].

1-diagramma. Mintaqalar bo'yicha TXI oqimlari dinamikasi (2022-2024)

*2024-yil dastlabki baholash. Manba: UNCTAD, 2024.

1-jadval va 1-diagrammadagi ma’lumotlarni solishtirsak, qiziqarli bir holatni ko‘ramiz. Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, dunyodagi eng ko‘p investitsiya pullari hamon Rivojlangan davlatlar va Osiyo bozorlariga kirib boryapti (ulardagi ustunlar eng baland). Biroq, jadvalga qarasak, eng tez o‘sish sur’ati bizning mintaqada, ya’ni Markaziy Osiyo va MDH davlatlarida bo‘lyapti (investitsiya hajmi 34.2% ga ko‘paygan). Demak, garchi bizga kelayotgan pul miqdori hozircha yirik davlatlarnikidan kamroq bo‘lsa-da, o‘sish tezligi bo‘yicha bizning hudud dunyoda yetakchilik qilmoqda.

O‘zbekistonning xalqaro iqtisodiy integratsiyadagi tajribasi.

2017-yildan buyon O‘zbekiston tizimli tarkibiy islohotlar natijasida xalqaro iqtisodiy integratsiya yo‘nalishida sezilarli yutuqlarga erishdi. 2022-yilgi Davlat dasturida investitsiya muhitini tubdan o‘zgartirish (transformatsiya qilish) asosiy maqsad etib belgilandi. 2-jadval va mamlakatning ko‘rib chiqilayotgan davr uchun asosiy tashqi iqtisodiy ko‘rsatkichlari keltirilgan.

2-jadval. O‘zbekistonning asosiy tashqi iqtisodiy ko‘rsatkichlari (2022–2024-yillar).[2]

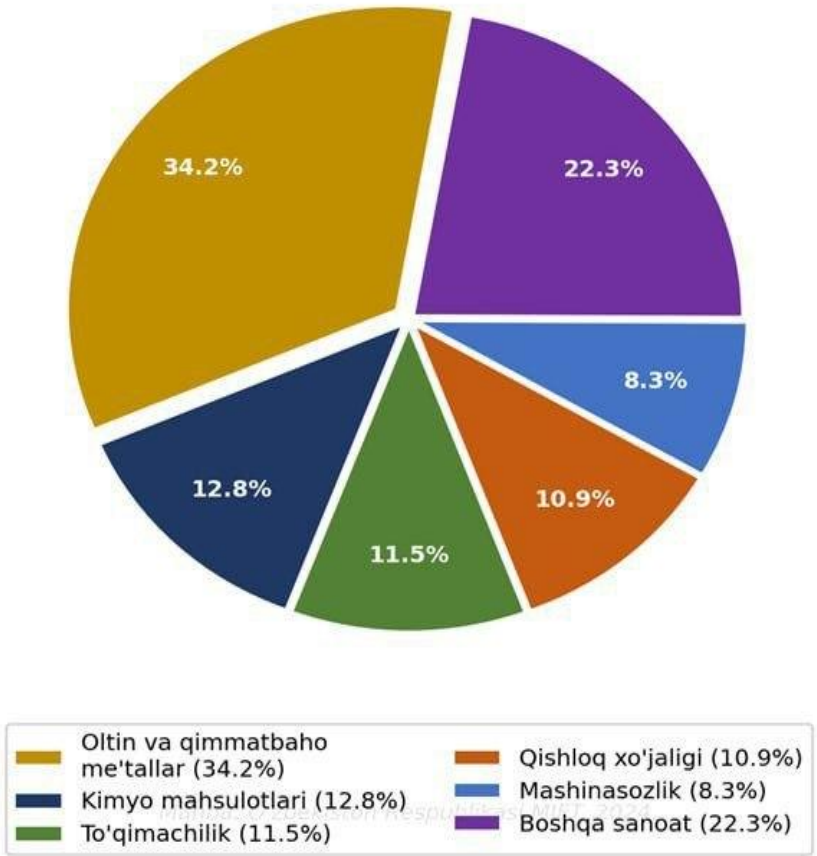
Ko’rsatkich	2022	2023	2024*	O’zgarish (%)
Umumiy eksport (mlrd$)	19.1	20.5	22.1	+15.7
Umumiy import (mlrd$)	27.1	30.2	32.8	+21.0
Savdo balansi (mlrd$)	−8.0	−9.7	−10.7	−33.8
Xorijiy investitsiyalar (mlrd$)	2.6	3.0	3.5	+34.6

[2] O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi (2024); Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi (2024).

Xizmatlar eksporti (mlrd$)	2.4	2.8	3.3	+37.5
YIM o‘sish sur’ati (%)	5.7	6.3	6.5	+0.8 p.p
Mehnat muhojirlarining pul o‘tkazmalari (mlrd$)	9.5	8.0	5.8	−38.9

2022–2024-yillarda O‘zbekiston tashqi iqtisodiy faoliyatida barqaror o‘sish va tarkibiy o‘zgarishlar kuzatildi. Hisobot davrida umumiy eksport hajmi 15,7 foizga oshib, 22,1 milliard dollarga yetdi. Biroq, modernizatsiya ehtiyojlari tufayli import hajmi tezroq sur’atda o‘sib, 32,8 milliard dollarni tashkil qildi va natijada savdo balansi defitsiti minus 10,7 milliard dollargacha chuqurlashdi. Investitsiyalar va xizmatlar sohasida eng yuqori o‘sish dinamikasi qayd etilib, jalb qilingan to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar 3,5 milliard dollarni, xizmatlar eksporti esa 3,3 milliard dollarni tashkil etdi. Ichki iqtisodiy faollik evaziga yalpi ichki mahsulotning o‘sish sur’ati 5,7 foizdan 6,5 foizga yetdi. Aksincha, mehnat muhojirlarining pul o‘tkazmalari hajmi global geosiyosiy vaziyat fonida 9,5 milliard dollardan 5,8 milliard dollargacha keskin kamaydi. Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston iqtisodiyoti tashqi pul o‘tkazmalariga bog‘liqlikni kamaytirib, xorijiy investitsiyalar va xizmatlar eksportiga asoslangan modelga o‘tmoqda[5].

2-diagramma. O’zbekiston eksporti tarkibi, 2024-yil (%)

2-diagramma ma’lumotlariga ko‘ra, mamlakat eksportida oltin va qimmatbaho metallar 34.2% lik ulush bilan mutloq yetakchilik qilmoqda. Sanoatning boshqa tarmoqlaridan esa kimyo mahsulotlari (12.8%) va to‘qimachilik (11.5%) sohalari eng yuqori ko‘rsatkichlarni qayd etgan.

Agrar sektor va mashinasozlik ulushi mos ravishda 10.9% va 8.3% ni tashkil etib, eksport tarkibi bosqichma-bosqich diversifikatsiya qilinayotganini ko‘rsatadi.

3-jadval. O‘zbekistonning xalqaro reytinglardagi indekslari dinamikasi (2022–2024-yillar).[3]

Ko’rsatkich	2022	2023	2024	Trend
Global innovatsiyalar indeksi (o‘rin)	82	76	71	↑ Yaxshilanmoqda
Eco Iqtisodiy erkinlik (Freyzer, ball /10)	6.7	6.9	7.1	↑ Yaxshilanmoqda
Logistika samaradorligi indeksi (ball /5)	2.98	—	3.10	↑ Ko‘tarilmoqda
Jahon raqobatbardoshligi (IMD, o‘rin)	68	65	62	↑ Yaxshilanmoqda
Biznes yuritish qulayligi (o‘rin)	69	—	55	↑ Keskin o‘sish

2022–2024-yillarda O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilgan institutsional islohotlar yetakchi xalqaro indekslarda barqaror o‘sish dinamikasini namoyon etdi. Hisobot davrida Global innovatsiyalar indeksida mamlakatimiz o‘z o‘rnini 82-pog‘onadan 71-pog‘onaga yaxshiladi. Freyzer institutining Iqtisodiy erkinlik indeksida ko‘rsatkich 6,7 balldan 7,1 ballgacha ko‘tarilgan bo‘lsa, Logistika samaradorligi indeksida 5 ballik tizimda 3,10 ball qayd etildi. IMD Jahon raqobatbardoshligi reytingida respublika pozitsiyasi 68-o‘rindan 62-o‘ringa ko‘tarildi. Eng yuqori o‘sish dinamikasi Biznes yuritish qulayligi reytingida kuzatilib, mamlakatimiz o‘z o‘rnini birdaniga 14 pog‘onaga yaxshiladi va 69-o‘rindan 55-o‘ringa ko‘tarildi

Xulosa

Rivojlanayotgan Osiyo global to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (TXI) taqsimotidagi yetakchiligini yanada mustahkamladi (2024-yilda 43,5%). Markaziy Osiyo, jumladan, O‘zbekiston ham tarkibiy islohotlar va geosiyosiy qayta orientatsiya samarasi o‘laroq, ushbu investitsiya oqimidagi o‘z ulushini kengaytirmoqda. O‘zbekiston 2022–2024-yillar davomida barcha asosiy xalqaro indekslarda ijobiy dinamika ko‘rsatdi: jalb qilingan TXI 34,6 foizga, eksport 15,7 foizga o‘sdi va mamlakat Global innovatsiyalar indeksida 11 pog‘onaga yuqoriladi. Biroq, tashqi savdo defitsitining kengayishi davom etayotgani eksportni diversifikatsiya qilish siyosatini yanada faolroq olib borishni taqozo etadi. O‘zbekiston uchun strategik ustuvor yo‘nalishlar: transmilliy kompaniyalar uchun ishlab chiqarishni yaqin davlatlarga ko‘chirish kabi imkoniyatidan foydalanish; eksport tarkibida sanoat va yuqori texnologiyali mahsulotlar ulushini oshirish hamda ShHT (SCO), TDT (OTS) va CAREC kabi mintaqaviy integratsiya formatlarida ishtirokni jadallashtirishdan iboratdir.

[3] Global innovatsiyalar indeksi (2024); Freyzer instituti (2024); IMD (2024); Jahon banki (2024).

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. UNCTAD. (2023). Jahon investitsiyalari bo‘yicha 2023-yilgi hisobot: Barcha uchun barqaror energetikaga investitsiya kiritish. Birlashgan Millatlar Tashkiloti.. https://unctad.org/wir2023
2. Porter, M.E. (1990). Millatlarning raqobatbardoshlik ustunligi. Free Press.
3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. (2024). O‘zbekiston raqamlarda – 2024. DSQ nashriyoti.
4. Jahon banki. (2024). Biznes yuritish 2024: O‘zbekiston iqtisodiyoti profili. Jahon banki guruhi.
5. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi [MIVT]. (2024). Investitsiyalar va tashqi savdo monitoringi bo‘yicha 2024-yilgi hisobot. MIVT.
6. Global innovatsiyalar indeksi (2024); Freyzer instituti (2024); IMD (2024); Jahon banki (2024).